

OSMANLI DÖNEMİ'NDE HZ. ALİ KÜLLİYESİ VAKIFLARI*

Waqif of Imam Ali in the Ottoman Period

Wameedh Sarhan AL-RUBAYE**

Öz

Hız. Ali türbesini bütün İslâm kaynakları zikretmektedir. Çünkü Hız. Ali türbesi, bütün Müslümanların nazarında çok kutsal ve etkili bir mekândır. Hız. Ali türbesi ilk olarak Halife Harun er-Reşid'in döneminde 170-193 (786-808) ortaya çıkmıştır. Çünkü Hız. Ali'nin türbesinin yerini Ehl-i Beyt'in haricinde kimse bilmemekte, türbenin üzerindeyse sadece toprak olup herhangi bir yapı bulunmamaktaydı. Osmanlı arşiv belgelerine göre Hız. Ali vakıfları yalnızca Necef'te bulunmamaktadır. Necef'in yanı sıra Bağdat, Hille ve Horasan yolunda da Hız. Ali vakıfları bulunmaktadır. Ayrıca belgelerde Bağdat tahrir defterinde ilk defa Hız. Ali'nin vakfının kaydedilmiş olduğu da görülmektedir. Kanuni Sultan Süleyman başta olmak üzere Osmanlı sultanları ve devlet adamları her zaman Hız. Ali vakıflarına saygı ve ihtiram göstererek muamelede bulunmuşlardır. Osmanlı sultanları ve Bağdat valilerinin tamamı, Hız. Ali vakfının işleyiş sisteminde hiçbir değişiklik yapmamışlardır. Hatta Osmanlı Devleti, Hız. Ali şehri olan Necef'e bir idareci bile tayin etmemiştir. Osmanlı Dönemi'nde Necef'i, Nâkibu'l-Eşraf ve Hız. Ali Külliyesi vakıflarının mütevellisi olan şahıs idare etmiştir. Necef ve diğer kutsal şehirlerin ahalisi, Osmanlı Dönemi boyunca huzur ve güven içinde hayat sürmüştür. Osmanlı Dönemi'nde Necef ve diğer kutsal yerler sosyal ve ekonomik yönden de oldukça gelişmiştir. Bu çalışmada Osmanlı arşiv belgeleri başta olmak üzere sair kaynakların ışığında, Osmanlı Dönemi'nde Hız. Ali Külliyesi Vakıfları konusu ele alınmıştır. Bu bağlamda Hız. Ali Külliyesi, Hız. Ali Külliyesi vakıf gelir kaynakları ile Hız. Ali Külliyesi vakıf görevlileri ve hizmetleri konuları ele alınmıştır. Bunlara ilaveten Hız. Ali Külliyesi Kütüphanesi ve Hız. Ali Külliyesi'nde bulunan eşyalar üzerinde durulmuştur.

Anahtar Kelimeler: Hız. Ali, Necef, külliye, Osmanlı, vakıf, Nâkibu'l-Eşraf

Abstract

The Waqif of Imam Ali is mentioned in all of the Islamic sources because The Sanctuary of Imam Ali is a very sacred and influential place for all Muslims. The Sanctuary of Imam Ali was appeared in 170-193 (786-808) during the reign of Caliph Harun er-Rashid. Nobody knew the location of Ali's tomb except the Ahl al-Bayt, there was no structure on the tomb but only soil. According to Ottoman archival documents, the Waqif of Imam Ali were not only located in Najaf but also in Baghdad, Hila and on the road to Khorasan. The Waqif of Imam Ali appeared in the first place in the documents in the book of Baghdad. It is also understood that the waqif was also registered during Ottoman reign. Especially, Suleiman the Magnificent respected the Waqif of Imam Ali greatly and all the Ottoman sultans and the statesmen were treated his waqifs with respect. Ottoman sultans and all Baghdad governors did not make any changes in the management of the Waqif of Imam Ali. In addition, the Ottoman Empire did not even appoint an administrator to Najaf, the city of Imam Ali. During the Ottoman period, Nâkibu'l-Eşraf was responsible for Najaf, and Waqif of Imam Ali. The people of Najaf and other holy cities lived in peace and security and these holy places developed socially and economically throughout the Ottoman period. In this study, in the light of sources especially the Ottoman archival documents, the subject of Waqif of Imam Ali in the Ottoman Period with income sources, officials and services were discussed. In addition, the library and items of The Sanctuary of Imam Ali are emphasized.

Keywords: Imam Ali, Najaf, shrine, Ottoman, waqif, Nâkibu'l-Eşraf

* Makalenin Geliş Tarihi: 08.08.2019, Kabul Tarihi: 10.09.2019. DOI: 10.34189/ hbv.91.005

** Müstansırıye Üniversitesi yüksek lisans mezunu, Gazi Üniversitesi, Tarih Bölümü, Yeniçağ Bilimdalı doktora öğrencisi, wamedhb71@yahoo.com, ORCID ID: <https://orcid.org/0000-0003-4851-218X>

1. Giriş

22 Cemazeyilevvel 941 (29 Kasım 1534) tarihinde Osmanlı padişahı Kanuni Sultan Süleyman, ordusuyla Bağdat'a girdi. Bağdat'a gelmesinin ardından Kanuni Sultan Süleyman, Hz. Ali'nin türbesine bir ziyaret gerçekleştirdi. Daha sonra Osmanlı devlet yetkilileri, Necef şehrinde bulunan tüm halkın kaydını yaptı. Devlet yetkilileri, şehirde bulunan insanlardan hangilerinin Seyyid ve Şeriflerden olduğunu, hangilerinin evli hangilerinin de bekâr (mücerred) olduklarını tespit etmek istemişlerdi. Çünkü Osmanlı Devleti, Seyyid ve Şerifleri vergiden muaf tutmuştu. Bu bağlamda Hz. Ali Külliyesi Vakfı kayıt altına alınarak gelir ve gider paraları kaydedilmiştir. Bunun yanı sıra Hz. Ali Külliyesi'nde bulunan kitaplar, değerli eşyalar ile bu mekânda görevli şahıslar da kayıt altına alınmıştır.

Osmanlı Dönemi'nde Hz. Ali Külliyesi Vakfı konusu, Osmanlı arşiv belgelerine dayalı olarak etraflıca ele alınıp değerlendirilmemiştir. Bu sebeple böylesine önemli bir konunun, birinci derece ana kaynaklara göre ele alınıp ortaya konulması gerekmektedir. Bu bağlamda yapmış olduğumuz bu çalışmamızla, Osmanlı Dönemi'nde Hz. Ali Külliyesi Vakfı konusunu Osmanlı belgeleri ışığında ele alıp değerlendireceğiz.

2. Hz. Ali Külliyesi'ne Genel Bakış

Hz. Ali türbesini bütün İslâm kaynakları zikretmektedir. Hz. Ali türbesi ilk olarak Halife Harun er-Reşid'in döneminde 170-193 (786-808) ortaya çıkmıştır. Çünkü Hz. Ali'nin türbesinin yerini Ehl-i Beyt'in¹ haricinde kimse bilmemekteydi. Türbe üzerinde sadece toprak vardı. 175 (791) senesinde Halife Harun er-Reşid, Ali b. İsa el-Hâşimî ile beraber Hz. Ali türbesini ziyaret etti. Halife Harun er-Reşid türbenin yanında bir gece kaldı. Türbenin yanında kalan Halife Harun er-Reşid sabaha kadar dua edip namaz kıldı. Halife Harun er-Reşid, Hz. Ali'nin türbe-i şerifesi üzerine yüksek kubbeli bir cami inşa ettirdi. Bu kubbenin inşasında malzeme olarak tuğla ve kırmızı çamur kullanıldı. Halife kubbenin tepesini yeşile boyattı. Hz. Ali türbesinde dört kapı bulunmaktadır. 279-289 (892-901) seneleri arasında Halife Mu'tazıd-Billâh Dönemi'nde Hz. Ali külliyesi hem yeniden inşa edildi hem de büyütüldü. Bu inşa esnasında külliye yeni odalar ilave edildi. Bu odalarda fakihler, âlimler, öğrenciler ve bütün misafirler kalmaktaydı. Taberistan hâkimi Emîr Muhammed b. Zeid ed-Da'i el-Alevî külliyesinin yeni inşası için çok para harcamıştır. Halife Mu'tazıd-Billâh zamanında Hz. Ali külliyesi için yapılan bu inşa, Halife Harun er-Reşid'den sonra yapılan ikinci inşadır. Bu ikinci inşadan sonra Emîr Abdullah b. Hamdan Ebulheyca (ö.317-929/930), Hz. Ali'nin külliyesinde bulunan kubbe hem tamir edilmiş hem de kubbe daha da yükseltilmiştir. Aynı zamanda külliye yeni kapılar ilave edilmiştir. Ebulheyca, Hz. Ali külliyesi yerlerine serilmek için yeni halılar getirtmiştir. 363-381 (974-991) seneleri arasında halifelik yapan et-Tâ'i-Lillâh'ın vezirliğini yapan Adûduddevle, Hz. Ali külliyesini hem yeniden inşa ettirdi hem de külliye daha da büyüttü. Bu inşadan sonra Adûduddevle külliye büyük bir açılış töreni yaptırdı. Açılış töreni bittikten sonra Adûduddevle, külliye oturdu ve insanların ihtiyaçlarını

çözüme kavuşturdu. Bu sırada Adûduddevle fakihlere, âlimlere ve bütün fakirlere hediye olarak 3000 dirhem dağıttı. Ayrıca bu zaman zarfında Fırat nehrinden Hz. Ali külliyesine bir su kanalı açılmıştı. Ayrıca Vezir Adûduddevle her sene külliyenin yeni tamiratları için para gönderirdi (el-Hakîm, 1385: C. II, 32, 43). Daha sonra Umrân b. Şâhin'de Hz. Ali Külliyesi'nde yeni bir mescit inşa ettirdi (Suad Mahir, 1969.150).

587- 606(1191/1192-1209/1210) seneleri arasında Musul hâkimi Bedreddin Lü'lü' her yıl Hz. Ali Külliyesi'ne 1000 dinar altın değerinde bir kandil gönderirdi (İbn Kesîr, 1998: C. XIII, 413). Halife el-Müstansır-Billâh (623-640/1226-1242) hilafeti esnasında Hz. Ali külliyesine bir ziyaret gerçekleştirmiştir. Bu ziyaret esnasında Halife Müstansır-Billâh hem külliyei yeniden inşa ettirmiş hem de külliye için büyük bir tamir yaptırmıştır(el-Hakîm, 1385: C. II, 43).

25 Camazeyilahir 914 (21 Ekim 1508) tarihinde Safevî hükümdarı Şah İsmail, ordusuyla Bağdat'a girdi. Şah İsmail, Bağdat'a girişinden birkaç gün sonra Necef²e gitti. Burada Hz. Ali Türbesi'ne bir ziyaret gerçekleştirdi. Bu ziyarette Şah İsmail, Hz. Ali Külliyesi görevlileri ve Necef ahalisi ile bir toplantı yapıp onlara hediyeler verdi. Bu toplantı esnasında Necef ahalisi bir şikâyette bulundu. Ahali şikâyet olarak Necef'te suyun az bulunduğunu ifade etmişti. Bu sebeple Şah İsmail, Fırat nehrinden Necef'e kadar bir kanal açtırarak Necef'e su getirtmişti. Fırat ile Necef arasındaki bu kanala "Şah Nehri" adı verildi³. Sonra Şah İsmail bu kanalı, Meşhedeyn-i Şerîfeyn'in vakıfları (Hz. Ali ve Hz. Hüseyin'in vakıfları) olarak kaydettirdi. Vakfın gelirleri Meşhedeyn-i⁴ Şerîfeyn'in ihtiyaçları için harcanmıştı (Hondmîr, 1237: C. IV, 49-50). Şah İsmail; Necef'te Hz. Ali'nin türbesini Seyyid Hüseyin Kamuna⁵ ile beraber yapmıştı (Hondmîr, 1237: C. IV, 50). O sırada Seyyid Hüseyin Kamuna, Necef'te Nâkibu'l-Eşref olup aynı zamanda Hz. Ali Külliyesi vakıf mütevellisiydi.

941 (1534) senesinde Osmanlı padişahı Kanuni Sultan Süleyman, Bağdat'ı fetihmesinden birkaç gün sonra Necef'e gitti. Kanuni Sultan Süleyman, Necef'te Hz. Ali Külliyesi'ne bir ziyaret gerçekleştirdi (Peçevi, 1968: C. I, 101). Bu ziyarette sultan, Hz. Ali Külliyesi'nde ki görevlilere, Necef ahalisi ve ziyaretçilerine hediyeler verip bağışlarda bulundu. Ayrıca bu sırada sultan, Hz. Ali Külliyesi'ne değerli halılar hediye etti (Matrakçı, 2014: V. 58.a-58.b). Osmanlı Devleti, Hz. Ali Külliyesi ve diğer bütün külliyeler ile türbeleri tamir ettirip bir kısmını da büyüttü. Osmanlı Devleti, yıkılışına kadar bu mekânlara çok saygı gösterip ihtiramda bulunmuştur.

2.1. Hz. Ali Külliyesi Vakıf Gelir Kaynakları

953 (1546) senesinde Bağdat, Horasan Yolu⁶ ve Hille'de ile Bağdat dışındaki Necef'te Hz. Ali Külliyesi vakfı mevcuttur. Bağdat tahrir defterine ilk defa Hz. Ali'nin vakfı kaydedildi. Bu defterde Necef şehrine eski adı olan Gureviye⁷ adı verilmişti. Bu vakıf kaynaklarına, Necef merkezinde 1138 nefer⁸ kaydedildi. Bu kayıtlarda bazı isimler ve seyidler muaf tutularak hesap yapılmıştı. Hz. Ali Külliyesi civarında dört mahalle mevcuttu. Bu mahalleler el-Burak, Zheyyin, Cebel Fehiş ve Seyyid Hüseyin mahalleleriydi. Osmanlı döneminde yapılan bu hesaplarda kadınlar ve çocukların sayıları hesaplanmamış sadece erkeklerin sayısı hesaplanmıştır.

mahalle	sâdât			halk			diğer	Toplam
	hane	mücerret	toplam	hane	mücerret	toplam		
el-Burak	47	4	51	206	4	210	13	274
Zheyin	8	0	8	224	16	242	2	252
Cebel Fehiş	25	2	27	214	28	242	1	243
Seyyid Hüseyin	29	3	32	239	11	250	24	274
Meşhed								39
Toplam								1082

Tablo-1: Hz. Ali Külliyesi civarında bulunan mahallelerdeki erkeklerin nüfusu (BOA, TT.d, 1134, 8-13).

Hz. Ali Vakıf mukataaları; hamam-ı kadim (eski hamam), hamam-ı cedid (yeni hamam), boyahane, masara, bostanlar, Salih hanı, zemin-i kubur ve resm-i buzurât ile gelen 66400 akçe; Ayrıca dükkân vakıfları ile Babü's-Selâm'daki 11 dükkândan 8030 akçe ile diğer dükkânlardan, bezzazlardan, attarlardan ve küçük çarşıdaki 63 dükkândan gelen toplam 11248 akçeydi. Ayrıca el-Hâc Abdülhüseyin Sabit ve Seyyid Ahmed 11 dükkânını Hz. Ali Külliyesi'ne vakfetmişti. Bu vakıfların gelirlerinin toplamı 1320 akçeydi. Ayrıca el-Hâc Abdülhüseyin Sabit'in 15 evi vakfa kaydedildi. Bu vakfın yıllık icaresi 472 akçeydi. Hz. Ali Külliyesi vakıf kaynakları toplam 87470 akçeye ulaşmıştı (BOA, TT.d, 1134, 13-15). Bunların yanısıra bazı dükkânlar ve evlerse harap olmuştu. Akaratta toplam 46 dükkân ve 15 ev harap olmuştu (BOA, TT.d, 1134, 15). Hz. Ali Külliyesi vakıf defterinde Bağdat, Hille ve Hâlis'teki vakıflar bulunmaktadır. Tahrir defterinde bu vakıf hakkında açıklama yazılmıştı, vakıf ise harap olmuştu. Fakat bazı hâsılatları gelir olarak gelmişti. Hasıl olan hintta (buğday) 32 tağar (terazi) ve sair 32 tağar hasılat kaydedilmişti (BOA, TT.d, 1134, 121). Bu defter, Osmanlı arşivlerinde ilk defter olarak yazılmıştı. Ayrıca Hille şehrinde 973 (1566) senesinde Hz. Ali Külliyesi civarında mahallelerdeki halk için sayım yapılmıştı. Bu senede evli (hane) ve bekâr (mücerred) toplam 2109 kişi bulunmaktadır.

mahalle	sâdât			halk			Toplam
	hane	mücerret	toplam	hane	mücerret	toplam	
el-Burak	59	38	97	327	167	494	591
el-Ula	24	7	31	504	280	784	815
Hatış	24	8	32	165	83	248	280
Seyyid Fazlullah	32	8	40	258	125	383	423
Toplam							2109

Tablo-2: 973 (1566) senesinde Hz. Ali Külliyesi civarında bulunan mahallelerdeki halkın nüfusu (BOA, TT.d, 386, 9-26).

Ayrıca bu senede Hz. Ali Külliyesi vakıf mukataaları; boyahaneden 60000 akçe, hamam-ı kadimden 9000 akçe, hamam-ı cedidden 7000 akçe, bağ-ı Neced’den 1000 akçe, bağ-ı Meşhed’den 170 akçe, hane der nefsi Meşhed’den 270 akçe, ihtisab mukataası olarak 14000 akçe, badıhava ve resmi arus 4288 akçe, resmi tapu (temesukât) 320 akçe, resm-i zemin kubûr 9750 akçe, mahsul nuzurat ve bazı geşan 20722 akçe ve Mustafa hanı 8 kapı olarak hasılı 8000 akçedir. Hz. Ali Külliyesi vakfının mukataaları toplam 134600 akçeydi (BOA, TT.d, 386, 26). Ancak Hz. Ali’nin Külliyesi’nin yanında büyük bir çarşı vardı. Bu çarşıda 124 dükkân mevcuttu. Bu dükkânların yıllık geliri 21477 akçeydi. Ayrıca Hz. Ali Külliyesi yanında 25 ev bulunmaktaydı. Evlerin yıllık geliri 1149 akçeydi. 973 (1566) senesinde Hz. Ali Külliyesi toplam geliri 157226 akçeydi (BOA, TT.d, 386, 27- 28).

1098 (1687) senesinde Hz. Ali Külliyesi civarındaki mahallelerin halkı sayım yapılarak hesap edilmişti. Bu senede yapılan hesapta toplam 2109 evli (hane) ve bekâr (mücerred) kişi bulunmaktadır. Bu defterde sadece üç mahalle yazılmıştı.

mahalle	sâdât			halk			Toplam
	hane	mücerret	toplam	hane	mücerret	toplam	
el-Burak	46	3	49	302		302	351
el-Ula				270	3	273	273
Hatış				207		207	207
Toplam							831

Tablo-3: 1098 (1687) senesinde Hz. Ali Külliyesi civarında bulunan mahallelerdeki halkın nüfusu (TKGM.TADB.d, 540, 1- 4).

Ayrıca bu senede Hz. Ali Külliyesi vakfı mukataaları; boyahane 250 akçe, hamam-ı kadim 170 akçe, hamam-ı cedid, Neced’te harabolun bağ, Meşhed-i Şerif’te harabolun bağ, mukataa masara 80 akçe, resmi zemin ziya 80 akçe, resmi kubur 200 akçe, resmi nuzurat 150 akçe, Seyyid Ahmet hanesi harap, resmi hiyake (dokumak) 200 akçe, ihtisab mukataası 200 akçe, badıhava ve resmi arus 50 akçe, mahsul han kayis 18 akçe, mahsul icare-i han-ı kabir 18 akçe, mahsul icare-i çarlasında bir han 18 akçe, mahsul dar el-ula hanı 150 akçe, resmi alef 175 akçe, resmi kaban 200 akçe, mukataa kasaphane 200 akçe ve mahsul mumhane 250 akçe gelir getirmişti (TKGM. TADB.d, 540, 4). Ancak Hz. Ali’nin Meşhed-i Şerif’i yanında küçük bir çarşı vardı. Bu çarşıda 4 dükkân mevcuttur. Bu dükkânlar yıllık gelir kaynakları 40 akçe gelirleri. Ayrıca Hz. Ali külliyesi yanında Hayabat çarşısı bulunmaktadır. Bu çarşıda 20 dükkân mevcuttur. Bu dükkânlar yıllık gelirleri 34 akçeydi. Ancak Hz. Ali’nin Meşhed-i şerif yanında büyük çarşı vardı. Bu çarşıda 19 dükkân mevcuttur. Bu dükkânların yıllık geliri 44 akçeydi. 1098 (1687) senesinde Hz. Ali Külliyesi’nin toplam geliri 2582 akçeydi (BOA.TKGM.TADB.d, 540, 4-5). Bu senede Hz. Ali Külliyesi vakfının geliri az olmuştu. Çünkü bu senede çok kötü bir durum gerçekleşmişti. Bu sene hem veba hastalığı cereyan etmiş hem de Fırat nehrinde taşkın meydana gelmişti. Bu sebeple

1098 (1687) senesinde vakfın geliri az olmuştu (BOA.D.BŞM.BGH, 1, 27; BOA. BŞM.BGH, 1, 29; EV.d, 45167). Dolayısıyla bu senede vakfın gelirleri çok hasar görmüş ve gelir de oldukça az olmuştu.

2.2. Hz. Ali Külliyesi Vakıf Görevlileri ve Hizmetleri

953 (1546) senesinde Nakıbu'l-Eşraf Mehmet Kamune ve ailesi hem Hz. Ali Külliyesi vakıf mütevellisi hem de Necef şehrinin yöneticisiydiler (BOA, TT.d, 1028, 5). Hz. Ali Külliyesi'nde bulunan görevlilere vakıftan maaş verilirdi. Bu görevliler toplam 157 kişiydi. Bu görevlilerin listesinde en başta Hz. Ali Külliyesi mütevellisi Seyyid Sadık Kilibâr bulunmakta olup yıllık 3000 akçe maaş alırdı.

Aşağıda 953 (1546) senesinde Hz. Ali Külliyesi'nde görev yapan şahısların listesi ve aldıkları maaş miktarları verilmektedir:

mevacıp	isim	görev	maaş
hadıman	Sadık	kilibâr	3000
	Hasan	türbedar	2400
	Mehmet		2400
	Derviş		2000
	Mansur	destar	1770
	Ali	nuzurat	3540
	Mustafa	hadım	1000
	Ali	masara	600
	Şucauddin	farraş	1000
	Abdulkadir	muşrif	3300
	Şucauddin	buhur	1062
	Abdullah	haznedar	1770
	Amir Ali	hafız mum	1770
Toplam			25612
Hafızan	Nuri	hafız	2720
	İbrahim	hafız	2000
	Abdülhuseyin		2000
	Molla Necef		1200
	Mehmet		1600
	Aziz		1600
	İmamkulu		1200

	Hasan		1062
	Hasan Süleyman		3000
	Zeynelabidin		1200
	Hasaballah		1200
	Mustafa		1200
	Muhamed		1500
	Murtaza		1500
	İbrahim		100
	Gulam		1062
	Mahmut		1200
Toplam			26244
Eczahan	İbrahim		708
	Muhamed		708
	Kasım		708
	Cuma		708
	Abdulhasan		708
	İbrahim		708
	Muhamed		708
	Mehmet Şerif		1416
	Abdulkadım		708
	Muhammed		708
	Şemseddin		708
	Abdali		708
	Mehmetali		708
	Ahmed		708
	Bayram		708
Toplam			11328
Cerağcıyan	Mehmet		1416
	Maksud		1000
	Derviş		800
	Necef		1000
	Ataallah		1000

	Mehdikulu		708
	Zamil		600
	Abbas		1000
	Şucauddin		1062
	Muhamed		1770
Toplam			10356
Faraşan	Abdulkadir		1600
	Muhamed		1600
	Şafik		1600
	Kasim		1600
	Kulican		1400
	Şerefeddin		1000
	Muhamed		1000
	Muhamed		1000
	İskender		600
Toplam			11400
Saka	Nazır	Saka	1200
	Sultan		800
	Hüseyin		800
	Mehmed		1200
	Hüseyin		800
Toplam			4800
Matbah	Mehmettahir	şeyh matbah	4348
	Reyhan		1500
	Numan	Kasesuy	1400
	Derrişali	kureci	1000
	Hüseyin		400
	Hidaye		708
	Derriş		400
	Abdullah		1200
	mehmetivaz		708

	Nizam	Kıları	1200
	Selman	Anbarı	1600
	Hüseyin		1200
	Bayram	Fırıncı	1800
	Şahveli	Fırıncı	600
	Abdullah	medari	1200
	Adil		600
	Yusuf	dabağ	3000
	Emirali	mumcu	1770
Toplam			24634
bevaban	Hocahan	Esitane	1000
	Kasim		1770
	Suveyd	Şehir	1416
	Hüseyin	matbah	1062
	Mehdi	medrese	1416
	Hidayetullah	medrese	1062
	Ramadan		1200
	Allahverdi	Anbar	800
	Abbas		800
	Yakub		1000
Toplam			11526
Tağarcıyan	Hamis		800
	Salih		800
	Darağ		800
	Said		600
	Nasır		600
Toplam			3600
Mezkurin	Yasin	Muderris	7200
	Hızır	Muderris	10600
	İbrahim	Muderris	3180
	Muhiddin	Muderris	4448

	Mermi	Hatip	5340
	Mehmed	İmam	4248
	Abdullah	Muezzin	1000
	Yadkar	Muezzin	1600
	Muzaffer	Muezzin	1600
	Emir Ali	Muezzin	2000
	Mehmet	İnamhan	708
	Mehmet	Yasin han	1062
	Mehmet	Mualim	1770
	Nasırdin	Mualim	1700
	Nasırdin	Mucelid	800
	Nuri	Hafız sicil	1200
	İmamkulu	Mualim	1770
	Necef melek	Halife	708
	Zeynddin	Namazcı	708
	Abdullah	İmam mes	708
	Ganım	Mimar	2000
	Bayram	Vekil Harc	3278
	Hamis	Karvan	708
	Mehmet	Alemdar	1600
	Derviş	Geşyan	1000
	Ali	Geşyan	600
	Rahme	İmam mes	1770
	Kalender	Hadım	708
	Necef melek	Dulabı	1200
	İsa	Hadım han	708
	Arad	Hadım han	708
	Gider	Cabi	1800
	Abbas	anbar	2120
	Abdulatif	Katip	7200
Toplam			77820
Maaş Toplamı			207220

Tablo-4: 953 (1546) senesinde Hz. Ali Külliyesi'nde görev yapan şahısların listesi ve aldıkları maaş miktarları (BOA, TT.d, 1134, 41.a- 42 a).

953 (1546) senesinde Hz. Ali Külliyesi'nde görevlilere vakıftan 20220 akçe maaş verilmişti. Ayrıca Hz. Ali Külliyesi'nde başka hizmetler de verilmektedir. Bu hizmetlerden biri olarak Hz. Ali Külliyesi'nde bulunan mutfakta her gün misafirlere, fakirlere, öğrencilere ve diğer bir kısım insanlara yemek verilirdi. Bu yemekler için yıllık 92137 akçe harcanmıştır.

Tür	Adet	Para
Et	500 koyun	20000
Yağ	679 kel	23342
Tuz	13 tağar	593
Hime		10000
Un	315 tağar	32130
Pirinç	10 tağar	3200
Benar		120
Sumak		200
Nohut		250
Duşan		500
Hurma		100
Safran		150
Mast		30
Bal		1000
Kaban		80
Yumurta		10
Sebzemat		20
Nişasta vs.		200
Toplam		92137

Tablo-5: Hz. Ali Külliyesi'nin mutfak harcaması dağılımı (BOA, TT.d, 1134, 46.a)

953 (1546) senesinde Hz. Ali Külliyesi'nde görevliler ve hizmetler için yıllık harcama toplam 299357 akçeydi. 973 (1566) senesinde Hz. Ali Külliyesi'nin maaşlar ve sair hizmetlerin yıllık toplam harcaması 265656 akçeydi. 953 (1546) senesinde külliye de bulunan görevli kişi sayısı 148'di (BOA, TT.d, 386, 108-110). 1098 (1687) senesinde Hz. Ali Külliyesi'nde görevliler ve hizmetler için yıllık harcama tutarı 2582 akçeydi (TKGM.TADB.d, 540, 4-5). Bu senede Hz. Ali Külliyesi'nde maaşlar ve hizmetler için toplam 2376 akçe harcanmış ve 48 tağar buğday ile arpa verilmişti. Bu senede külliye de bulunan görevliler toplam 56 kişiydi (TKGM.TADB.d, 540, 22 - 27). 1117 (1706) senesinde Hz. Ali Külliyesi vakıf mütevellisi Seyaf b. Ahmet Ağa olup bu senede külliye nin gelir kaynakları dükkânlar, evler, çiftler vb. yerlerin icaresi

olup toplam 12989 kuruştur. Bu senede Hz. Ali Külliyesi'nin harcaması için görevlilere maaş olarak 8919 kuruş verilmiş, mutfak masrafı için 1254 kuruş harcanmış ve külliyenin tamiri içinde 209 kuruş harcamıştır (TK.MA.d. 4525.003).

2.3. Hz. Ali Külliyesi Kütüphanesi

953 (1546) senesinde Hz. Ali Külliyesi'nde kitapların sayımı yapılmıştır. Hz. Ali Külliyesi'nde mushaf (Kur'an-ı Kerim) ve diğer bir kısım kitaplar bulunmaktaydı. Aşağıdaki çizelgede Kur'an-ı Kerim ve diğer kitapların sayı dağılımı verilmektedir:

Kıtap	Cilt Sayısı	Not
Mushaf (Kur'an-ı Kerim) kufi hatları Hz. Ali yazmıştı	2	tam Kur'an
Mushaf (Kur'an-ı Kerim) kufi hatları Hz. Hüseyin yazmıştı	1	bir cuz'
Mushaf (Kur'an-ı Kerim) semerkandı kâğıt	52	çeşitli hat
Mushaf (Kur'an-ı Kerim) bezrek kâğıt	12	çeşitli hat
Mushaf (Kur'an-ı Kerim) Rûmî kâğıt	6	
Mushaf (Kur'an-ı Kerim) Şâmî kâğıt	4	
Mushaf (Kur'an-ı Kerim) Frankî kâğıt	4	
Mushaf (Kur'an-ı Kerim) Hindî kâğıt	3	
Mushaf (Kur'an-ı Kerim) cilt kâğıt	2	
Kur'an-ı Kerim ecza Semerkandı kâğıt	149	
Kur'an-ı Kerim ecza Frankî kâğıt	29	
Kur'an-ı Kerim ecza bezrek kâğıt	62	
Kur'an-ı Kerim ecza cilt kâğıt	121	
mushaf (Kur'an-ı Kerim) tebrizi kâğıt	1	
mushaf (Kur'an-ı Kerim) büyük ve küçük kâğıtlar	77	
Kur'an-ı Kerim ecza büyük ve küçük kâğıtlar	375	
Kehf suresi	2	
Diğer kitaplar		
Tefsir	47	Taberi, Beyzavi vb.
Kâmûs (Sözlük)	4	muhit ve muhtar
Çeşitli kitaplar	328	fıkıh, din, dil vb.
Kur'an-ı Kerim ve diğer kitapların toplamı	1277	

Tablo-6: Hz. Ali Külliyesi'nde bulunan Kur'an-ı Kerim ve diğer kitapların sayı dağılımı (BOA, TT.d, 1134, 47-51).

2.4. Hz. Ali Külliyesi'nde Bulunan Eşyalar

Hz. Ali Külliyesi'nde bulunan eşyaların sayımı yapılmıştır. Bu eşyalar arasında kandiller, halılar, mefruşat, mutfak malzemeleri ve tamir malzemeleri gibi eşyalar bulunmaktaydı.

Eşya Türü	Sayı	Çeşit	Not
Kandil	16	altın	9 adet vakıf Safavî ve Osmanlı dönemi, altın 6136 miskal
Şamdan	3	altın	3 adet 550 miskal
Buhurdan	3	gümüş	3 adet 830 miskal
Halı	39	değerli halı	Kanuni Sultan Süleyman vakfı, farklı uzun ve geniş halı
Halı	22		
Sandık	3	altın	3 adet altın 2652 miskal
Atebe	2	altın	2 adet altın 5000 miskal

Tablo-7: Hz. Ali Külliyesi'nde bulunan eşyaların sayı dağılımı (BOA, TT.d, 1134, 51 -52).

973 (1566) senesinde Hz. Ali Külliyesi'nde kitapların sayımı yapılmıştır. Hz. Ali Külliyesi'nde mushaf (Kur'an-ı Kerim) ve diğer kitaplar olmak üzere 67 kitap bulunmaktadır. Ayrıca Hz. Ali Külliyesi'nde eşyalar olarak 187 adet kandilin yanı sıra halılar, şamdanlar, sandıklar gibi eşyaların sayımı yapılmıştır (BOA, TT.d, 386, 117-128).

3. Sonuç

Bu çalışmada Osmanlıca belgeler ışığında Hz. Ali Külliyesi hakkında çok önemli bilgilere ulaşılmıştır. Örneğin belgelerden, Osmanlı Dönemi'nde Osmanlı sultanları ve devlet adamlarının Hz. Ali Külliyesi'ne ve vakıflarına saygı ve ihtiram göstererek muamelede buldukları müşahede edilmektedir. Ayrıca sultanlar ve Bağdat valilerinin tamamı, Hz. Ali Külliyesi sisteminin işleyişi üzerinde hiç bir değişiklik yapmamışlardır. Osmanlı Devleti, Hz. Ali'nin şehri olan Necef'e bir idareci bile tayin etmemiştir. Osmanlı Dönemi'nde Necef'i, Nâkibu'l-Eşraf ve Hz. Ali Külliyesi vakıflarının mütevellisi olan şahıs idare etmiştir.

Necef ve diğer kutsal şehirlerin ahalisi, Osmanlı Dönemi boyunca huzur ve güven içinde hayat sürmüştür. Bu sebeple çok sayıda insan Necef'e gidip orada yaşamaya başlamıştır. Osmanlı Dönemi'nde Necef ve diğer kutsal yerler sosyal ve ekonomik yönden de oldukça gelişmiştir.

Osmanlı arşiv belgelerine göre Hz. Ali külliyesi vakfı yalnızca Necef'te bulunmamaktadır. Necef'in yanı sıra Bağdat, Hille ve Horasan'da da Hz. Ali Külliyesi vakıfları bulunmaktadır. Bu vakıflar hanlar, evler, dükkânlar, hamamlar, çiftler ve diğer bazı vakıflar vardı. Bu vakıfların hepsi Osmanlı Dönemi'nde kaydedilmiştir.

Sonnotlar

1. Ehl-i Beyt: Ehl-i Beyt (Ehlü'l-Beyt) terkibi ev sahibiyi onun eşini, çocuklarını, torunları ve yakın akrabalarını kapsamına alır. Câhiliye devri Arap toplumunda kabilenin hâkim ailesini ifade eden Ehl-i beyt tabiri, İslâmî dönemden itibaren günümüze kadar sadece Hz. Peygamber'in ailesi ve soyu mânasına gelen bir terim olmuştur. Bkz. Mustafa Öz, "Ehl-i Beyt" İslam Ansiklopedisi TDV, 1994, İstanbul, C.X, s. 498-501. Öz, İslam Ansiklopedisi, C.10, 1994, İstanbul, TDV yayınevi, s. 498 – 501.
2. Necef: Irak'taki büyük bir şehir mevcuttur. Bu şehir Hz. Ali türbesi civarında inşa etmişti. (170-193/786-808) senesi arası Araplar Necefta sakinleri başlamıştı. Necef sakinleri bir yarım dört mezhepler imitasyon ve bir yarım imamiler imitasyon vardır. Ancak Necef'te Türkler ve memurler sakinleri bulunmaktadır. Bkz. Olivie, Rihle Olivier ilâ el-Irak 1794-1796, Çevriyazı: Yusuf Habbi, Bağdat, 1988, el-Meca el-İlm el-Irak Matbaası, s. 150-151.
3. Bu nehir, İlhaneler Dönemi'nde Irak emiri Allauddin el-Cuveyni zamanında açılmıştı. Sonra bu nehir harap olmuştu. Şah İsmail zamanında temizlenmiş, tamir edilmiş ve tekrar açılmıştı. Bkz. Mirza Hüseyin en-Nurî et-Tabrasî, *Hatimet el-Mustedrek el-Vesâil*, TMT Müesset Ehl-i Beyt, 2008, Beyrut, s. 282-287.
4. Meşhede: Meşhed kelime manası toplantı yeri, şehit olunun yer, meşhed, türbe ve cenaze alayıdır. Bkz. Serdar Mutçalı, *Arapça- Türkçe Sözlük*, 2012, İstanbul: Dağarcık Yayınevi, s. 500.
5. Kamuna ailesi; Hz. Ali torunları ve Ehl-i Beyt'e bağlıdır. 16. yüzyılda Safavî Dönemi, Kamune ailesi, hem nakibuleşraf hemde Hz. Ali meşhedi şerif mütevellisi tayin etti. Osmanlı Dönemi, Hz. Ali meşhed-i şerif yöneticisi değişmemişti. Kamuna ailesi; nakibuleşraf, mütevellî ve Necef şehri hâkimi olmuşlardı. Ayrıca Osmanlı Devleti, bu aileye Necef'in iç ve dışının güven ve hırsatini teklif etmiş. Böylece hac yolunun huzur ve güveni teklif edilmişti. Bkz. İmad Abdüsselâm, *el-Irak el-Üser el-Hâkime 1258-1918*. Bağdat, 1992, Bağdat Üniversitesi Basımevi, s. 337.
6. Bağdat'ın Horasan bölgesi tarafına düşen kısmı Irak'ta "Horasan Yolu" olarak adlandırılmaktadır.
7. Gurreviye: İslam öncesi Arap krallığı el-Menazire Devleti zamanında bazı saraylar bu yer de (Gurreviye) inşa edilmişti. Bu saraylar mimari yönden çok güzel inşa edilmişti. Bu sebeple gurre ya da gurreviye adı verilmişti. Bkz. Muhammed Bakır Ahmed el-Bahadeli, *el-Hayat el-Fikriye fi en-Necef*, 2014, Necef, Stara Yayınevi, s. 18.
8. Osmanlı Dönemi hesaplamalarında kullanılan bir diğer unsur (nefer) kayıtlarıdır. Nefer katsayısı ise (3) olarak kabul edilmektedir. Bu rakamın 3 olarak belirlenmesinde sanayi öncesi toplum ve aile yapısının temel özellikleri dikkate alınarak yapılan değerlendirmeler esas teşkil etmiştir. Bkz. Ömer Lütfi Barkan, "Çiftlik", İslam Ansiklopedisi (MEB), C. III. s. 392-397.

Kaynaklar

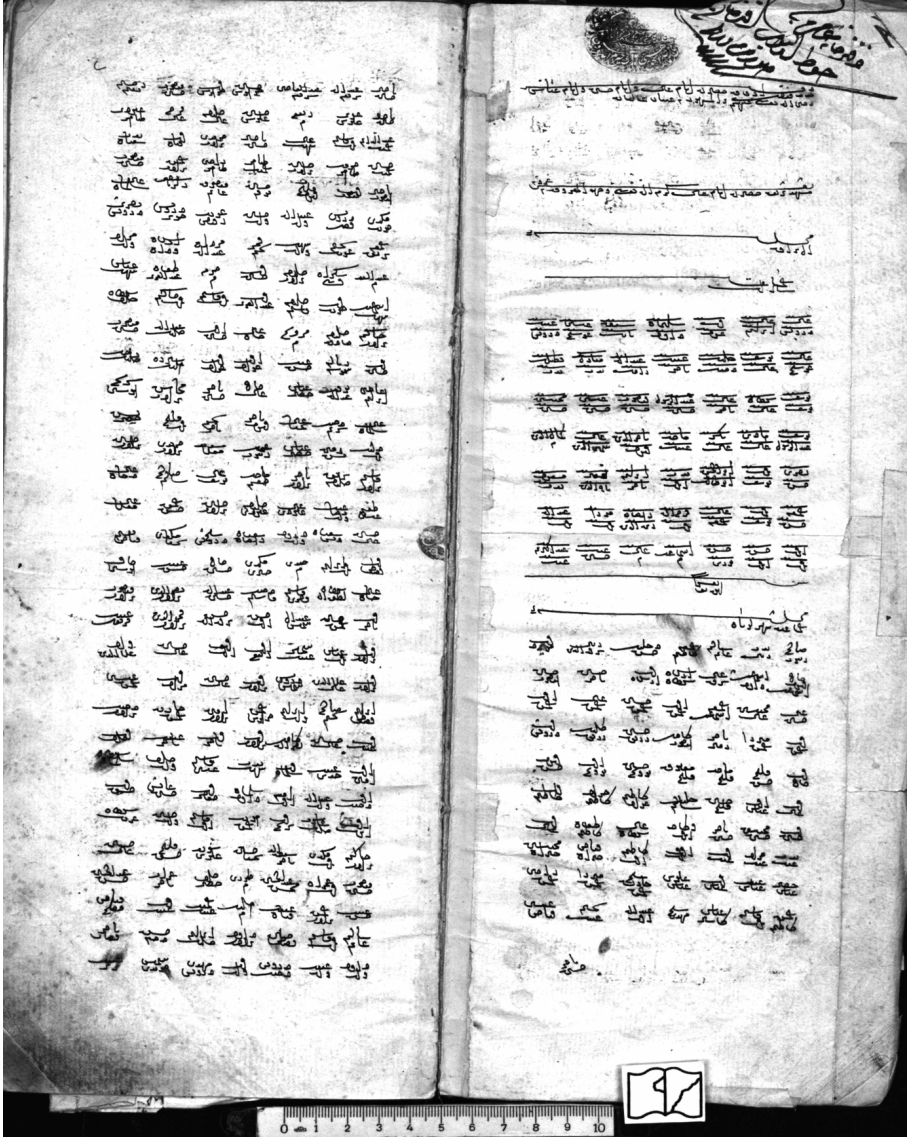
1. Arşiv Kaynakları

- BOA, TT.d, 1134.
 BOA, TT.d, 386.
 BOA, TT.d, 1028.
 BOA, EV.d, 45167.
 BOA.D.BŞM.BGH, 1, 27.
 BOA.BŞM.BGH, 1, 29.
 TK.MA.d. 4525.003.
 TKGM.TADB.d, 540.

2. Yazılı Kaynaklar

- Abdusselâm, İmad. (1992). *el-İrak el-Üser el-Hâkime 1258-1918*. Bağdat: Bağdat Üniversitesi Basımevi.
- el-Bahadeli, Muhammad Bakır Ahmed. (2014). *el-Hayat el-Fikriyye fi en-Necef*. Necef: Stara Yayınevi.
- Barkan, Ömer Lütfi. “Çiftlik”. *İslâm Ansiklopedisi (MEB)*. C. III. 392-397.
- el-Hakîm, Hasan İsa. (1385). *Necef Tarihi*. C. II, Kum.
- Hondmîr, Giyaseddin b. Humameddin el-Hüseyini. (1237). *Habibu’s-Siyer fi Efrad el-Beşer*. C. IV.
- İbn Kesîr, İmâdeddin Ebî el-Fidâ İsmail b. Ömer el-Kureşî ed-Dimaşkî. (1998). *el-Bidâye ve en-Nihâye*. Tah. Abdullah b. Abdulmuhsin et-Türkî, C. XIII, Mısır.
- Matrakçı, Nasühü’s-Silahi. (2014). *Beyan-ı Menazil-i Sefer-i İrakeyn-i Sultan Süleyman Han*. Çev. G.Yurdaydın, Ankara: TTK.
- Mutçalı, Serdar. (2012). *Arapça- Türkçe Sözlük*. İstanbul: Dağarcık Yayınevi.
- Olivie. (1988). *Rihlet Olivier ilâ el-İrak 1794-1796*. Çevriyazı: Yusuf Habbi, Bağdat: el-Meca el-İlm el-İrak Matbaası.
- Öz, Mustafa. “Ehl-i Beyt” *İslam Ansiklopedisi TDV*, 1994, İstanbul, C.X, 498-501.
- Peçevi, İbrahim. (1968). *Pecevi Tarihi*. C.1, İstanbul: Son Telgraf Matbaası.
- Suad Mahir. (1969). *Hız. Ali Meşhedi*. dar el-Ma’rif, Kahire.
- Şemseddin Sami. (2017). *Kâmûs-ı Türkî*. Hazırlayanlar: Raşit Gündoğdu ve Niyazi Adıgüzel, İstanbul: İdeal Kültür Yayıncılık.
- et-Tabrasî, Mirza Hüseyin en-Nurî. (2008). *Hatimet el-Mustedrek el-Vesail*, TMT Müesseset Ehl-i Beyt, Beyrut.

EKLER

Ek-1. Hz. Ali Külliyesi Vakıf Defteri TKGM.TADB.d, 540, 2.

Ek-2. Hz. Ali Külliyesi'nin bu eski fotoğrafı tarafımızdan Irak Müzesi'nden alınmıştır.

Ek-3. Hz. Ali Külliyesi'nin bu fotoğrafı 21.02.2017 tarihinde tarafımızdan çekilmiştir.

Ek-4. Hz. Ali Külliyesi'nin bu fotoğrafı 21.02.2017 tarihinde tarafımızdan çekilmiştir.